

Փրոֆ. Բ. Ասֆրանյանի

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ ՏԻԳՐԱՆ ՌՈՒԲԻԿԻ

ԹԵՎՖԻՔ ՖԻՔՐԵԹԻ

ԿՅԱՆՔՆ ՈՒ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ժ 01.07 - «Արտասահմանյան գրականություն» մասնագիտությամբ
բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական
աստիճանի հայցման ատենախոսության

Ս Ե Ղ Ս Ա Գ Ի Ր

ԵՐԵՎԱՆ - 2010

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանում:

Գիտական ղեկավար՝ պատմական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԿԻԼԵՆԻ ՍԱՖԱՐՅԱՆ

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝ բանասիրական գիտությունների դոկտոր
ԱՐՄԱՆՈՒՇ ԿՈՋՄՈՅԻ ԿՈՋՄՈՅԱՆ

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
ՍՈՆԱ ԱԼԲԵՐՏԻ ՏՈՆԻԿՅԱՆ

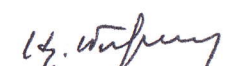
Առաջատար կազմակերպություն՝ **ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտ**

1500

Պաշտպանությունը կայանալու է 2010թ. մայիսի 26-ին ժամը 13³⁰-ին, ԵՊՀ-ում գործող՝ ԲՈՀ-ի 012 մասնագիտական խորհրդի նիստում:
Հասցեն՝ Երևան, Արվյան 52^ա, ԵՊՀ-ի հայ բանասիրության ֆակուլտետի մասնաշենք, թիվ 202 լսարան:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ԵՊՀ-ի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2010թ. ապրիլի 21-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտական քարտուղար՝ բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 Ա. Ա. ՍԱԿԱՐՅԱՆ

Ատենախոսությունը նվիրված է 19-րդ դարավերջին և հաջորդ դարասկզբին թուրք գրականության մեջ բացառիկ դեր կատարած **Թևֆիք Ֆիքրեթի** (1867-1915) կյանքի ու ստեղծագործության քննությանը: Նա գրական մի ամբողջ շարժման՝ «Սերվեթ-ի ֆյունունի գրականության» պարագլուխն ու ամենակենսառու ներկայացուցիչներից էր: Այդ նշանավոր բանաստեղծի ստեղծագործական տարիներն անցել են սուլթան Աբդուլ Համիդ Երկրորդի բռնապետական վարչակարգի՝ «զուլումի» ժամանակաշրջանում, այնուհետև՝ երիտթուրքերի տիրապետության օրոք: Թ. Ֆիքրեթի՝ համեմատաբար հանդուրժողական դիրքորոշումն արժանացել է կրոնամոլ ու ազգայնական գաղափարախոսների երբեմն «ներողամիտ»-արհամարհական, իսկ ավելի հաճախ՝ սուր քննադատական վերաբերմունքին: Վերջիններս էլ միաժամանակ անկարող էին չարձանագրել նրա ստեղծագործությունների գեղարվեստական բարձր ու մնայուն արժեքը:

Ուսումնասիրվել են Թ. Ֆիքրեթի կյանքի ուղին, գրական-գեղագիտական հայացքների համակարգն ու ստեղծագործական սկզբունքները: Հատուկ ուշադրություն է դարձվել «Սերվեթ-ի ֆյունունի գրականության» նշանակությանն ու բերած նորություններին՝ Օսմանյան կայսրության քաղաքական իրավիճակի, արդուլիսմիդյան վարչակարգի և վերջինիս կողմից գրական միջավայրի վրա հաստատված գրաքննության բացասական ազդեցության, ինչպես նաև թուրք մտավորականության՝ քաղաքացի-պետություն հարաբերությունների համապատկերում:

Այնուհետև փորձ է կատարվել արժևորել Թ. Ֆիքրեթի դերը թուրքական մշակույթի պատմության մեջ: Գրողը ներկայացվել է և՛ իբրև ականավոր բանաստեղծ ու մանկագիր, և՛ իբրև հմուտ խմբագիր ու կրակոտ հրապարակախոս, և՛ իբրև կրթության ու դաստիարակության սուր հարցեր բարձրացնող առաջադեմ մանկավարժ:

Փորձ է արվել պարզաբանել նաև Օսմանյան կայսրության մայրամուտի փուլում թուրք «ազատական» մտավորականության, մասնավորապես Թ. Ֆիքրեթի աշխարհայացքի և գեղարվեստական գրականության ու հրապարակախոսության մեջ նոր գաղափարների արտացոլման մոդուլը և նրա որոշ առանձնահատկությունները, վերլուծել գրողի՝ երիտթուրքական հեղաշրջման ազդեցությամբ գրված բանաստեղծությունները, նրա դիրքորոշումների շրջադարձային փոփոխությունը՝ կապված վերոհիշյալ հեղաշրջման արդյունքներից հիասթափության հետ:

ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻՎԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Սույն ատենախոսության թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է նրանով, որ հայ իրականության մեջ դեռևս լիարժեք հետազոտված չեն 19-րդ դարավերջի և 20-րդ դարասկզբի թուրքական հասարակական ու գրական կյանքի գարգացման առանձնահատկություններն ու դրանց փոխապայմանա-

վորվածության հարցերը: Պատշաճ լուսաբանված չեն նաև այդ շրջանի գրական մտքի ձևավորման հանրային-քաղաքական նախադրյալները:

Աշխատանքի արդիականությունը պայմանավորված է ոչ միայն թեմայի տեսական հետաքրքրությամբ, այլև Հայաստանի Հանրապետությունում բարձրագույն որակավորմամբ թուրքագետ (օսմանագետ) բանասերների պատրաստման հրատապությամբ:

Սույն ատենախոսության նյութերն ու եզրակացությունները կարող են նպաստել թուրք գրականության տվյալ ժամանակաշրջանի մասին հայ թուրքագետ (օսմանագետ) գրականագետների, լեզվաբանների ու պատմաբանների հետագա հետազոտական աշխատանքների խթանմանը: Ատենախոսությունը նաև ուսումնամեթոդական արժեք կարող է ունենալ բարձրագույն կրթական հաստատություններում՝ «Սերվեթ-ի ֆյունուսի գրականության» դասավանդման և հայ իրականության մեջ առաջին անգամ ԵՊՀ-ի արևելագիտության ֆակուլտետի թուրքագիտության ամբիոնում ստեղծվող «Թուրք գրականության բուհական դասագրքի» համապատասխան հատորի, ինչպես նաև «Օսմաներենի դասագրքի» կազմման աշխատանքների համար: Ատենախոսության թեման նաև համահունչ է ԵՊՀ-ի Հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի Հայ-օսմանական առնչությունների բաժնի հետազոտական ծրագրին:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՈՒՐԿԱՆ, ՆՊԱՏԱԿՆ ՈՒ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ուսումնասիրության առարկան թևափոխ Ֆիքրեթի կյանքն ու ստեղծագործություններն են: Սույն ատենախոսության նպատակն է «Սերվեթ-ի ֆյունուսի գրականության» և մասնավորապես Թևափոխ Ֆիքրեթի ստեղծագործությունների վերլուծությամբ ավելացնել թուրքական մշակույթի (մասնավորապես՝ գրականության) մասին գիտելիքների պաշարը հայ մասնագիտական դաշտում:

Ատենախոսության մեջ առաջադրվել են հետևյալ խնդիրները՝

- գնահատել 19-րդ դարավերջի և հաջորդ դարասկզբի Օսմանյան կայսրության քաղաքական իրավիճակի առանձնահատկությունները, արդուլիսմիայի վարչակարգի և վերջինիս կողմից հաստատված գրաքննության ծայրահեղ բացասական ազդեցությունը գրական միջավայրի վրա, լուսաբանել թուրք մտավորականության որոնումները քաղաքացի-պետություն հարաբերություններում.
- բացահայտել «Սերվեթ-ի ֆյունուս» («Գիտելիքների հարստություն») հանդեսի և համանուն գրականության առանձնահատկությունները, մասնավորապես թեմատիկ գերակայությունները.
- հանգամանալից ներկայացնել Թևափոխ Ֆիքրեթի կյանքի ու ստեղծագործական ուղին, արժևորել նրա դերը թուրքական մշակույթի (ինչպես գեղարվեստական գրականության, այնպես էլ մամուլի ու կրթական համակարգի) պատմության մեջ, մասնավորապես ներկայացնել Թևափոխ Ֆիքրեթին՝ իբրև մանկագիր, խմբագիր, կրթության ու դաստիարակության սուր հարցեր բարձրացնող հրապարակախոս ու մանկավարժ, ով բացառիկ երևույթ էր օսմանյան մշակույթի պատմության մեջ.

- պարզաբանել Օսմանյան կայսրության մայրամուտի փուլում թուրք «ազատական» մտավորականության աշխարհայացքի և գեղարվեստական գրականության ու հրապարակախոսության մեջ նոր գաղափարների արտացոլման մոդուսը և նրա որոշ առանձնահատկությունները.
- վերլուծել Թևափոխ Ֆիքրեթի՝ երիտթուրքական հեղաշրջման ազդեցությամբ գրված բանաստեղծությունները, նրա դիրքորոշումների շրջադարձային փոփոխությունը՝ կապված վերոհիշյալ հեղաշրջման արդյունքներից հիասթափության հետ:

ԹԵՄԱՅԻ ՄՇԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ

Թևափոխ Ֆիքրեթի պոեզիայի վերլուծության համար հիմնական աղբյուր են ծառայել նրա «Կոտրված քնար», «Հալուքի տետրը», «Վերջին բանաստեղծությունները» և «Շերմին» ժողովածուները¹: Շահեկան են եղել նաև «Սերվեթ-ի ֆյունուս» հանդեսի բնօրինակները, որոնց հնարավորություն է եղել ծանոթանալ Գերմանիայի Յոհաննես Գուտենբերգի անվան համալսարանի արխիվներում:

Ֆիքրեթի պոեզիային նվիրված աշխատություններում ուրույն տեղ է զբաղեցնում թուրք գրականագետ Քեման Աբյուզի «Թևափոխ Ֆիքրեթ» մենագրական ուսումնասիրությունը²: Բովանդակային առումով այն կարելի է համարել համեմատաբար առավել ընդգրկուն աշխատություն: Գրքում ներկայացված են Ֆիքրեթի կյանքն ու գրական գործունեությունը, քննարկված են Ֆիքրեթի գրական հայացքները, նրա չափածոյի լեզվական արվեստի, բառապաշարի, տաղաչափության հարցերը, ինչպես նաև երկերի թեմատիկ առանձնահատկությունները: Գրքում զետեղված են նաև Ֆիքրեթի կողմից արված նկարներն ու զծագրությունները և ձեռագրերի լուսապատճենները:

Հարցի պատմության տեսակետից հիշարժան են թուրք գրականագետ Մեհմեթ Քափլանի ուսումնասիրությունները, որոնցից հատկապես առանձնանում է «Թևափոխ Ֆիքրեթ. դարաշրջանը, անհատականությունը, ստեղծագործությունը»³ աշխատությունը: Հեղինակը նախ՝ բնութագրում է մինչև «Սերվեթ-ի ֆյունուսի գրականությունն» ընկած ժամանակաշրջանը, ապա՝ «Սերվեթ-ի ֆյունուսի գրականության» ձևավորումն ու զարգացումը: Գրքում վերլուծության են ենթարկվում Թևափոխ Ֆիքրեթի երկերը՝ ըստ ժամանակահատվածների ու թեմաների: Առանձին բաժնում քննվում են Ֆիքրեթի երկերի լեզվաոճական հարցերը: Թևափոխ Ֆիքրեթի պոեզիային և «Սերվեթ-ի ֆյունուսի գրականությանը» նվիրված բազում աշխատությունների հեղինակ է թուրք

¹ Fikret Tevfik, Rübab-ı Şikeste (Hazırlayanlar: Dr. Abdullah Uçman ve Dr. Hasan Akay), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2005, Halûk'un Defteri (Hazırlayan: Dr. Abdullah Uçman), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006, Son Şiirler (Hazırlayan: Cevdet Kudret), Varlık Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1968, Şermin (Hazırlayanlar: Dr. Abdullah Uçman ve Şerife Ünlü Kurt), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2005.

² Akyüz Kenan, Tevfik Fikret, Tevfik Fikret, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1947.

³ Kaplan Mehmet, Tevfik Fikret: Devir-Şahsiyet-Eser, 10. Baskı, Dergah Yayınları; İstanbul, 2007.

գիտնական Իսմաիլ Փարլաթըրը: Ուշադրության է արժանի հեղինակի «Թևֆիք Ֆիքրեթ» աշխատությունը⁴: Օգտագործել ենք նաև նույն հեղինակի այլ աշխատություններն ինչպես Ֆիքրեթի, այնպես էլ «Սերվեթ-ի ֆյունունի գրականության» մյուս ներկայացուցիչների մասին: Իսկ Ռոզա Թևֆիքի աշխատությունն⁵ աչքի է ընկնում Ֆիքրեթի կյանքի մանրամասնությունների նկարագրությամբ:

Առանձնահատուկ է թուրք լրագրող, հասարակական գործիչ ու հրապարակագիր Սաբիհա Սերթելի՝ «Թևֆիք Ֆիքրեթ. գաղափարախոսությունը և փիլիսոփայությունը» աշխատությունը⁶: Հատկանշական է, որ այս գրքի համար Սերթելը Թուրքիայի իշխանությունների հրահրմամբ կանգնել է դատարանի առջև, քանի որ Ֆիքրեթի հանրային-քաղաքական հայացքներն անընդունելի էին թյուրքականության գաղափարախոսների ու նրանց ազգայնամուլ հետևորդների համար:

Թևֆիք Ֆիքրեթի կյանքի ու ստեղծագործության ուսումնասիրության տեսակետից առանձնանում են նաև թուրք այլ գրականագետ-քննադատների՝ Ահմեդ Հանդի Թանփընարի, Իսմաիլ Հիքմեթի, Շենսեթթին Քուլուլի, Մեմեթ Ֆուաթի և այլոց աշխատությունները:

«Սերվեթ-ի ֆյունունի գրականության» խնդիրներով լրջորեն զբաղվել են նաև խորհրդային արևելագետ-գրականագետները: Հարկ է նշել, որ խորհրդային ժամանակաշրջանում Թևֆիք Ֆիքրեթի մասին պաշտպանված միակ թեկնածուական ատենախոսությունն է եղել Ֆ. Ա. Սալիմզյանովայի «Թևֆիք Ֆիքրեթի քաղաքացիական լիրիկան» աշխատանքը⁷, որը, անշուշտ, զերծ չէ գաղափարախոսական կաղապարներից:

Ուսու և խորհրդային օսմանագիտության պատմության մեջ արժեքավոր տեղ են զբաղեցնում ակադեմիկոս Վ. Գորդևսկու աշխատությունները⁸: Օգտագործել ենք նաև Վ. Գարբուզովայի⁹, Ռ. Ֆիշի¹⁰ գրքերը: Թևֆիք Ֆիքրեթի պոեզիայի հարցերով զբաղվել է նաև խորհրդային արևելագետ-գրականագետ Լ. Ալկևան¹¹: Հատկապես արժեքավոր նյութեր է պարունակում Ա. ժելտյակովի մենագրությունը՝ նվիրված 18-20-րդ դարասկզբի Օսմանյան կայսրության գրահրատարակչական գործի պատմությանը¹²:

Օգտագործել ենք նաև պատմագիտական զանազան ուսումնասիրություններ, ինչպես թուրք հեղինակների (Է. Ջ. Քարալի, Ջ. Դանըշմանի, Ի. Դանիշ-

⁴ Parlatur İsmail, Tefvik Fikret, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2004.

⁵ Tefvik Rıza, Hayatı-Sanatu-Şahsiyeti, İnkilap Kitabevi İstanbul, 1945.

⁶ Sertel Sabiha, Tefvik Fikret, İdeolojisi ve Felsefesi, Yurt ve Dünya Yayınları, İstanbul, 1946.

⁷ Салимзянова Ф. А., Гражданская лирика Тевфика Фикрета, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Академия Наук СССР, Институт Народов Азии, Москва, 1963.

⁸ Гордлевский Вл. А., Очерки по новой османской литературы, Лазеревский Институт восточных языков, Вып. XXXIX, Москва, 1912, Гордлевский Вл. А., Избранные Сочинения, Том II, Язык и Литература, Москва, 1961.

⁹ Гарбузова В. С., Поэты Турции XIX века, Ленинградский Университет, Ленинград, 1970.

¹⁰ Фиш Р., Писатели Турции-книги и судьбы, Москва, 1963, Фиш Р., Турецкие Дневники, Встречи. Размышления, Москва, 1977.

¹¹ Алькаева Л.О., Очерки по истории турецкой литературы 1908-1939 гг., Москва, 1959.

¹² Желтяков А. Д., Печать в общественно-политической и культурной жизни Турции (1729-1908 гг.), Москва, 1972.

մենդի...)' տվյալ դարաշրջանին վերաբերող գրքերը, այնպես էլ գերմանացի (Ք. Քրայզերի...) ու խորհրդային պատմաբանների (Յու. Պետրոսյանի, Գ. Ալիևի, Վ. Շպիլկովայի...) հետազոտությունները: Ժամանակաշրջանի հանրային-քաղաքական կյանքի և գրական մթնոլորտի ուսումնասիրության տեսակետից մեզ համար ուղեւորային են եղել հայ արևելագետների՝ Երջանկահիշատակ Ջոն Կիրակոսյանի և Մերի Քոչարի, ինչպես նաև ակադեմիկոս Հրաչիկ Սիմոնյանի և պրոֆ. Ռուբեն Սաֆրաստյանի աշխատությունները:

Թևֆիք Ֆիքրեթի մասին ոչ միայն հայաստանյան, այլև սփյուռքահայ իրականության մեջ գիտական աշխատանք չի հրատարակվել: Ատենախոսությունը գրելիս օսմաներեն բնագրից թարգմանվել, մեկնաբանվել և առաջին անգամ հայ ընթերցողին են ներկայացվել Թևֆիք Ֆիքրեթի մի շարք ստեղծագործություններ:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՏԵՍԱԿԱՆ-ՍԵԹՈՂԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ

Աշխատանքը կատարված է գրականության տեսության ուսումնասիրման արդի մեթոդներով ու սկզբունքներով: Այն շարադրվել է համեմատական մեթոդով և տիպաբանական սկզբունքներով: Հիմնականում առաջնորդվել ենք պատմաբանական, համեմատական, համադրական սկզբունքներով՝ փորձելով վեր հանել ուսումնասիրվող նյութի պատճառահետևանքային կապերը, խորքային առնչությունները:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության մեջ արժարժված հիմնական խնդիրները, կարևոր դրույթներն ու եզրակացությունները լուսաբանվել են ՀՀ գիտական տարբեր պարբերականներում ու ժողովածուներում:

Ատենախոսությունը քննարկվել և պաշտպանության է երաշխավորվել ԵՊՀ-ի արևելագիտության ֆակուլտետի թուրքագիտության ամբիոնում:

Առանձին հարցեր նախապես քննարկվել են արտերկրյա մասնագետների և համապատասխան ոլորտների գիտնականների հետ: Թեմայի շուրջ քննարկումներ են կազմակերպվել Գերմանիայի Յոհաննես Գուտենբերգի անվան համալսարանի թուրքագիտության ամբիոնում, որտեղ հետազոտական ծրագիր ենք իրականացրել 2008 թվականին:

Աղբյուրագիտական (տեքստաբանական) բնույթի որոշ հարցեր քննարկվել են նաև թուրք օսմանագետ-դասախոսների հետ՝ ատենախոսի՝ Թուրքիա կատարած այցելությունների շրջանակներում:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, չորս գլխից՝ համապատասխան ենթագլուխներով, եզրակացություններից և օգտագործած գրականության ցանկից:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածության մեջ համառոտ ներկայացված են հարցի պատմությունը, ատենախոսության նպատակն ու խնդիրները, աշխատանքի մեթոդաբանական հիմքը, հիմնավորված են թեմայի արդիականությունն ու գիտական նորույթը:

ԱՈՍՁԻՆ ԳԼՈՒԽ

ԹԵՎՖԻՔ ՖԻՔՐԵԹԸ ԵՎ «ՍԵՐՎԵՑ-Ի ՖՅՈՒՆՈՒՆԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ» /Ենթալուխներ 1.1-1.2/

1.1 ԹԼՖԻՔ ՖԻՔՐԵՑԻ Կյանքի ու ստեղծագործության առաջին շրջանը

Այս ենթազխում ներկայացվում է Ֆիքրեթի կենսագրության այն դրվագները, որոնք որոշիչ ազդեցություն են ունեցել գրողի գրական, մանկավարժական և խմբագրական գործունեության վրա:

Թուրքական պոեզիայի դասական թևերը, իրական անունը՝ Սեհմեթ Թևֆիք, ծնվել է Ստամբուլի Աքսարա թաղամասում՝ մեծահարուստի ընտանիքում: Թևֆիք Ֆիքրեթն իր ժամանակի համար ստացել է լավ կրթություն: սովորել է Աքսարայի ուլուջթիեում (Mahmudiye Rüştiyesi), այնուհետև ուսումը շարունակել Գալաթասարայի լիցեյում, որտեղ էլ հետագայում ծավալել է մանկավարժական գործունեություն: Ֆիքրեթը դասավանդել է նաև Ռոբերտ քոլեջում:

Ժամանակակիցները նշում են, որ Ֆիքրեթն օժտված էր պարտքի մեծ զգացումի, նյութական ու բարոյական պատասխանատվության հատկանիշներով:

Առաջին ստեղծագործությունները պոետը հրատարակում էր Թևֆիք Էսադ և Նեջիբ գրական կեղծանուններով: Նրա բանաստեղծությունները տպագրվում էին տարբեր պարբերականներում, մասնավորապես «Mirsad» («Դիտորդ»), «Malumat» («Գիտելիք/իմացություն») հանդեսներում: Այս ենթազխում ամփոփվում է բանաստեղծի ստեղծագործությունների առաջին շրջանը, որտեղ երկրի բարօրությունն ու առաջընթացը դեռևս կապվում էր «սուլթանի ու Ալլահի» հետ:

1.2 «Սերվեթ-ի ֆյունունի գրականության» ձևավորումը և առանձնահատկությունները

Այս ենթազխում ներկայացվում են «Սերվեթ-ի ֆյունուն» պարբերականի ու համանուն գրականության առանձնահատկությունները: Լուսաբանվում են «Սերվեթ-ի ֆյունունին» նախորդող գրականության ընդհանուր գծերը,

ներկայացվում արդուլիամիդյան վարչակարգի ու նրա կողմից հաստատված գրաքննության ազդեցությունը գրականության զարգացման վրա:

Աբդուլ Յամիդի բռնապետական վարչակարգը 19-րդ դարավերջի թուրքական հասարակության ամենահետադիմական խավերի տիրապետության արտահայտությունն էր: Այն Օսմանյան կայսրությունը վերստին հետ շարտեց դեպի բիրտ միջնադար: Դիտարկվող ժամանակահատվածում բանաստեղծի պոեզիայում ի հայտ են գալիս քաղաքացիական մոտիվներ, բողոք ընդդեմ արդուլիամիդյան վարչակարգի, որոնք իրենց արտացոլումը գտան «Սերվեթ-ի ֆյունուն» պարբերականի էջերում, որը 19-րդ դարի վերջում նոր էջ բացեց թուրքական գրական մտքի ասպարեզում: Այն դարձավ ներկայացված ժամանակահատվածի լուսավոր կետերից՝ շնորհիվ նրա գլխավոր խմբագիր Թևֆիք Ֆիքրեթի:

Անհրաժեշտ է նշել, որ 1980-90-ական թվականներին «Servet»-ը («Հարստություն») հրատարակվում էր որպես թերթ: Այն 1988 թվականին հիմնադրել էր ստամբուլցի հույն Դ. Նիկոլաիդիսը: Սկզբնական շրջանում «Սերվեթ» իրենից հետաքրքրություն էր ներկայացնում որպես թուրքերենով լույս տեսնող առաջին երեկոյան թերթը Ստամբուլում:

1891-ի սկզբին Նիկոլաիդիսն իր թերթի համար հավելված հրատարակելու թույլտվություն է ստանում, որը կոչեց «Սերվեթ-ի ֆյունուն» անունով: Նախ Նիկոլաիդիսը հավելվածի հրատարակումը հանձնարարեց Ահմեդ Իհսան թոքթազին, այնուհետև վերջինիս հանձնեց նաև լրագրի ճակատագրի տնօրինումը: Ահմեդ Իհսանին էլ իրավամբ կարելի է համարել «Սերվեթ-ի ֆյունուն» լրագրի հիմնադիրը: Պարբերականի առաջին համարը լույս է տեսնում 1891 թվականի մարտի 17-ին:

Սկզբնական շրջանում պարբերականն ուներ գիտահանրամատչելի բնույթ: Տպագրվում էին տեղեկություններ հանրահայտ մարդկանց կյանքից, հողվածներ Արևմուտքում գիտության ու տեխնիկայի բնագավառում ունեցած ձեռքբերումների մասին, ինչպես նաև տնտեսագիտությանն ու բժշկությանը վերաբերող նյութեր: Մեծ տեղ էին զբաղեցնում եվրոպական, մասնավորապես ֆրանսիական գրականությունից կատարված թարգմանությունները:

Այդ շրջանում թուրքական պարբերական մամուլի մեջ նորություն էին հանդիսանում «Սերվեթ-ի ֆյունունի» էջերում տեղ գտած պատկերազարդումները, որոնց շնորհիվ էլ լրագիրը գրավեց պալատական վերնախավի ուշադրությունը:

1896 թվականին Թևֆիք Ֆիքրեթը, որի բանաստեղծություններն արդեն մեծ ժողովրդականություն էին վայելում, իր ուսուցիչ Ռեջաիզադե Սահմուք Էքրեմի հրավերով ստանձնում է «Սերվեթ-ի ֆյունունի» գլխավոր խմբագրի պաշտոնը: Այդ ժամանակից սկսած՝ լրագրում գերակշռող են դառնում արևմտամետ ուղղության հեղինակների գործերի հրատարակումները:

Սկսած 256-րդ համարից (1896 թվականի փետրվարի 7) «Սերվեթ-ի ֆյունունը» ձեռք բերեց առավելապես գրական ուղղվածություն: Ֆիքրեթն անամբ հետևում և խմբագրում էր բոլոր ստեղծագործություններն ու հողվածները, վարում «գրական գրույցների» առանձին շարք, անգամ որոշ պատկերազարդումներ ինքն էր անում: Պարբերականի էջերում քարոզվում էին Արևմուտքի «բուրժուական, դեմոկրատական» մշակույթի գաղափարները՝ ի հակադրություն

թուրքական ավատատիրական հասարակարգի գաղափարների և ավանդույթների:

Ֆիքրեթը «Սերվեթ-ի ֆյունունը» վերածեց գրական-գեղարվեստական հանդեսի, յուրօրինակ պայքարի միջոցի՝ հանուն թուրք գրականության արդիականացման: Այն դարձավ «արևմտականության» («garçılık») ուղղության հիմնական գործիքը:

Այսպիսով, թուրք գրականության զարգացման գործում մեծ դեր ունեցան «Սերվեթ-ի ֆյունունի» շուրջ համախմբված պոետներն ու արձակագիրները (Նիգար Հանըմ /Nigar Hanım/, Հալիթ Ջիյա Ուշաքլըզլի /Halit Ziya Uşaklıgil/, Իսմաիլ Սաֆա /İsmail Safa/, Ալի Էքրեմ Բոլայըր /Ali Ekrem Bolayır/ Հուսեյին Սուաթ Յալչըն /Hüseyin Suat Yalçın/, Ջենափ Շահաբեթթին /Cenap Şahabettin/ Հուսեյին Չահիթ Յալչըն /Hüseyin Cahit Yalçın/ Մեհմեթ Ռաուֆ /Mehmet Rauf/ և այլոք), որոնց թողած ժառանգությունը թուրք գրականության մեջ հիշատակվում է «Servet-i Fünun Edebiyatı» անունով. ֆյունունականները եկան հաջորդելու քանզիմաթականներին:

Թուրք գրականագիտության մեջ հանդիպում ենք նաև «Սերվեթ-ի ֆյունունի գրականության» այլ անվանումների՝ «Edebiyat-ı Cedide», «Yeni Edebiyat-ı Cedide» /նոր գրականություն/ (վերջինս կիրառվում է գրաքննադատների կողմից «Սերվեթ-ի ֆյունունի» գրական խմբակը Իբրահիմ Շինասու, Նամըք Քեմալի, Ջիյա Փաշայի, Աբդուլհաք Համիդի, Ռեջափաղե Մահմուդ Էքրեմի ստեղծագործություններից առանձնացնելու համար:

Իրենց գրական ստեղծագործություններում «Սերվեթ-ի ֆյունունի» գրողները քննադատում էին անբարոյականությունը, ֆանատիզմը, տգիտությունը, թուրքական հասարակության բարոյական և սոցիալական արատները: Չնայած գոյություն ունեցող արգելքներին՝ պարբերականն իր ընթերցողներին ծանոթացնում էր համաշխարհային դասական գրականության հետ: Թարգմանվում էին մասնավորապես ֆրանսիական գրականության դասականների գործերը:

«Սերվեթ-ի ֆյունունի» էջերում իր տեղն է գտել նաև կանանց իրավունքների հարցը: Թուրք հայտնի գրականագետ Քեման Աքրուզը նշում է, որ «Սերվեթ-ի ֆյունունի» ժամանակաշրջանը բավականին լայն և ընդգրկում ձևով է անդրադարձել կանանց խնդիրներին: «Սերվեթ-ի ֆյունունի» բանաստեղծություններում, վեպերում և պիեսներում աչք էր զարնում կնոջ «քաղաքացիական իրավունքի» (medenî hak) տխուր պատկերը¹³: «Ազգը, որը կրթության չի տալիս իր աղջիկներին, զավակներին դատապարտում է հոգևոր որբության» («Kızlarını okutmayan millet, oğullarını ma'nevî öksüzlüğe mahkûm etmiş demektir»), - հետագայում գրում է Ֆիքրեթը¹⁴:

Պետք է նշել, որ սերվեթի ֆյունունականները հաճախ իրաժարվում էին քանզիմաթականների կողմից առաջ քաշած «դեպի ժողովուրդ» («halka doğru»), «լեզվի պարզեցման» («sadeleşme») սկզբունքների կիրառումից¹⁵:

«Սերվեթ-ի ֆյունունում» տպագրվում էին արվեստի և գրականության տեսական հարցերը լուսաբանող աշխատանքներ: Պարբերականի բազմաթիվ հոդվածներ նվիրված էին նոր պոեզիայի հիմնադրման հարցադրումներին:

ԵՐԿՐՈՐԴ ԳԼՈՒՏ

ԹԵԿՆԻԲ ՖԻԲՐԵԹԻ «ԿՈՏՐՎԱԾ ՔՆԱՐ» ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆ

Այս գլուխը նվիրված է Թևֆիք Ֆիքրեթի «Կոտրված քնար» գրքում ամփոփված բանաստեղծությունների թեմատիկ, ժանրային, լեզվաոճական առանձնահատկությունների քննությանը:

1900 թվականին առաջին անգամ լույս տեսավ Թևֆիք Ֆիքրեթի «Կոտրված քնար» («Rûbab-ı Şikeste») ժողովածուն, որտեղ հիմնականում ընդգրկվեցին «Սերվեթ-ի ֆյունունում» տպագրված ստեղծագործությունները: Այս ժողովածուի այլաբանական անվանումը լիովին համապատասխանում է նրա բովանդակությանը: Բանաստեղծությունների հիմքում ընկած են հետևյալ մոտիվները՝ պոետի թախծոտ հոգին, երիտասարդ տարիներին չիրականացված երազանքները, պայծառ ապագայի նկատմամբ կործանված հույսերն ու անսպառ հուսահատությունը: 1900-ի փետրվարին վաճառքի հանված գիրքը կարճ ժամանակահատվածում սպառվեց և մեկ ամիս անց կրկին հրատարակվեց: Ժողովածուն մի քանի անգամ ևս վերահրատարակվել ու լրացվել է երիտթուրքական հեղաշրջումից հետո:

Ֆիքրեթը թուրք և արտասահմանյան գրականագետների կողմից գնահատվել է որպես բանաստեղծական կանոնների հանդեպ ծայրահեղ պահանջկոտ բանաստեղծ: Ինչպես նկատում է թուրք ուսումնասիրող Իսմաիլ Փարլաթըրը, Թևֆիք Ֆիքրեթը բանաստեղծության կառուցվածքի հարցում շատ խստապահանջ է եղել. նա բանաստեղծական տեխնիկայի տարրերը զգուշորեն ընտրելու ու կիրառելու մեծ ջանքեր է գործադրել¹⁶:

Լեզվի հարցերին Թևֆիք Ֆիքրեթը մոտենում էր ոչ միայն բարձրարվեստ պոեզիա ստեղծելու, այլև թուրք գրական լեզվի զարգացման առաջընթացն ապահովելու տեսանկյունից: Թե՛ գրականությանը, թե՛ գրական լեզվին առնչվող հարցերում մշտապես արտահայտվել են Ֆիքրեթի որոնող միտքը, կատարյալին հասնելու ձգտումը: Ֆիքրեթը դեմ էր արտահայտվում լեզվի քերականական կառուցվածքը խախտելուն:

Այս գլխում ներկայացվում են Ֆիքրեթի այն ստեղծագործությունները, որոնք վերաբերում են բանաստեղծի «ես»-ի աշխարհընկալման, կարեկցանքի ու գթության, արվեստի, հոռետեսության, երևակայության, սիրո, բնության, որդու՝ Հալուքի թեմաներին:

¹³ St' u Akyüz Kenan, Tevfik Fikret, Ankara, 1947, s. 284.

¹⁴ St' u նույն տեղում, էջ 285:

¹⁵ St' u Kabaklı A., Türk Edebiyatı, cilt 1, Türkiye Yayınevi, 1965, s.248.

¹⁶ St' u Parlatır İsmail, Tevfik Fikret, Ankara, 2004, s.81.

Ֆիքրեթի «ես»-ի աշխարհորոնկայման թեման

«Sahayif-i Hayatımdan» («Կյանքիս էջեր») բանաստեղծության մեջ Թևֆիք Ֆիքրեթը խոսում է ճշմարտությունից խուսափելու, փախչելու մասին:

Ուշարժան է երկխոսությամբ գրված «Սուհա և Փերվին» («Süha ve Pervin») ստեղծագործությունը, որտեղ Սուհայի բնավորությունն ու էությունը ինչ-որ իմաստով արտացոլում են հենց բանաստեղծի ներաշխարհը: Որպես «եթերային էություն» բնութագրվող Սուհան, գեղեցիկ լինելով հանդերձ, նույնպես զոհ չէ իր ապրած կյանքից, իրական աշխարհից և ձգտում է իր մտացածին աշխարհն ունենալ: Ֆիքրեթը 1896-1900 թվականներին գրած ստեղծագործություններում սեփական «ես»-ը նկարագրում է չափազանց տխուր գույներով, տառապյալ ու հոռետեսական ընկալումներով, ինչն էլ հետագայում դառնում է նրա կենսափիլիսոփայությունը:

Կարեկցանքի, զթության թեման

1890-ական թվականների վերջին Թևֆիք Ֆիքրեթի պոեզիայում առասպելական ոգիների, հրեշտակների փոխարեն ի հայտ են գալիս իրական կերպարներ՝ ձկնորսներ, արհեստավորներ, մի խոսքով՝ հասարակ մահկանացուներ: Առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի «Ձկնորսներ» («Balıklar») բանաստեղծությունը, որտեղ առաջին անգամ թուրքական պոեզիայում հերոսները հասարակության ցածր խավի ներկայացուցիչներ են, հասարակ աշխատավոր մարդիկ: Մինչև Ֆիքրեթ մնան հերոսներ թուրքական պոեզիայում առհասարակ չկային:

Քննադատելով կրոնական ծիսակատարությունների և զեխ բարքերի «երկերեսանի, պահպանողական, հետամնաց բնույթը»՝ բանաստեղծը գտնում է, որ ծառան, արհեստավորն ու աղքատը ևս օժտված են հարուստ ներաշխարհով:

Ֆիքրեթի պոեզիան, բխելով կյանքի դժվարություններից ու տառապանքներից, ունի սոցիալական մեծ արժեք, ինչը պայմանավորված էր նաև մարդու հանդեպ ունեցած սիրով:

Արվեստի թեման

Թևֆիք Ֆիքրեթը թուրք գրականության մեջ առաջինն էր, ով բացեիքաց խոսեց ու պնդեց գրականության՝ երկարատև, տքնաջան աշխատանքի արդյունք լինելու մասին: Ըստ նրա՝ ամենաարժեքավոր ստեղծագործությունները զգալի աշխատանքի արդյունք են («Ինքս ինձ» («Kendi Kendime»)): «Լացող արձան» («Heykel-i giryan»), «Լսիր, հոգիս» («Dinle, Ruhum») բանաստեղծություններում ևս բանաստեղծի տպավորությունը տխուր է, թախծոտ, տառապեցնող:

Յոռետեսության թեման

«Կոտրված քնար» ժողովածուի մեջ շատ են հոռետեսություն արտահայտող բանաստեղծությունները: Գրողն արտահայտում է իրեն

համակած խորը մեղամաղձությունը, որը «մահից անգամ սարսափելի» է: Բանաստեղծը ողբում է իր կորցրած երիտասարդ տարիները և կյանքը նմանեցնում «անվերջանալի մի մութ գիշերվա» («Մեղանխտլիա» («İktirâb»)), «Կյանքի հանգույցը» («Ukde-i hayat») և այլն):

Երևակայության թեման

Ճշմարտությունից վախեցող և կյանքին վերին աստիճան հոռետեսական վերաբերմունք ունեցող Ֆիքրեթն իր փրկությունը փորձում է գտնել արվեստի, սիրո և երազանքների մեջ: «Ի՞նչ կուզեմ» («Ne isterim?»), «Կանաչ հայրենիք» («Yeşil Yurt»), «Երազած/հորինված կյանք» («Ömr-i Muhayyel») բանաստեղծություններում Ֆիքրեթը պատկերում է իր երազների միջավայրը՝ «վարդի թփերի», «կանաչ լճերի», «ոգեշնչում հաղորդող մաքրության» մեջ:

Հատկանշական է, որ Ֆիքրեթը կյանքի վերջին տարիներին փորձեց իր ստեղծագործություններում նկարագրած երազանքների միջավայրը գտնել 1905 թվականին Բոսֆորի ափին՝ սոսիների պուրակում, կառուցած իր առանձնատանը՝ «Aşiyân»-ում:

Սիրո թեման

«Կոտրված քնար» ժողովածուի մեջ սիրո թեմայով գրված բանաստեղծությունների մեծ մասը նվիրված են Ֆիքրեթի կնոջը («Միասին» («Birlikte»)), «Եթե դու չլինես» («Sen olmasan»)), որոնցում երևում է պոետի և կնոջ միջև եղած սերտ կապը, իսկ բանաստեղծությունների մյուս մասը՝ պատմում է պոետի կարճատև սիրային արկածների մասին («Հեծանիվ» («Bisiklet»)):

Բնության թեման

Թուրքական ամսագրերում նկարների և լուսանկարների տպագրումը պատճառ դարձավ նկարների տակ բանաստեղծություն գրելու նորաձևության ծնունդ առնելուն: Ֆիքրեթը նույնպես հետևեց այս նորաձևությանը: Այստեղ պետք է հաշվի առնել Ֆիքրեթի՝ «նկարիչ-պոետ» («ressam-şair») լինելու հանգամանքը: Առհասարակ Ֆիքրեթի բանաստեղծություններից շատերում առկա են ջրի հետ կապված պատկերները՝ զետ, ծով, լիճ, ջրվեժ, անձրև և այլն:

Ֆիքրեթի ստեղծագործություններից շատերում հանդիպում ենք տարվա եղանակների, անգամ ամիսների ուրույն նկարագրությունների, նկարագարումների (հիշարժան են «Անձրև» («Yağmur»), «Մի առավոտ էր» («Bir Sabâh idi»), «Կապույտ ծով» («Mâî Deniz»), «Ամիսների փունջ» («Aveng-i Şühûr») բանաստեղծությունները):

Sâf u râkid...Hani akşamki tagayyür, heyecân?
Bir çocuk rûhu kadar pür- isyân,

Bir çocuk rûhu kadar şimdi münevver, lekesiz,
Uyuyor mâî deniz¹⁷.

«Mâî Deniz»

Ձուլալ ու հանդարտ... Ու՞ր են երեկոյան ալեկոծությունն ու հուզմունքը՝
Մի մանկան հոգու չափ լի մոռացությամբ,
Մի մանկան հոգու չափ հիմա պայծառ ու անբիծ,
Քնուն է ծովը կապույտ:

«Կապույտ ծով»

Ողղու՝ Հայուքի թեման

«Կոտրված քնար» ժողովածուի մեջ մեծ տեղ են զբաղեցնում հեղինակի որդուն՝ Հայուքին, նվիրված բանաստեղծությունները («Հայուքի համար» («Halûk İcin»), «Հայուքի տունը» («Halûk'un Bayramı»), «Վաղը» («Yarın» և այլն): Ֆիքրեթի կյանքում և աշխարհընկալման մեջ իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում Հայուքը, որին նվիրված մի ամբողջ ժողովածու է հետագայում հրատարակվում՝ «Հայուքի տետրը» անունով:

Այս գլխում առանձին վերլուծության են ենթարկվել «Մառախուղ», «Հապաղման մի ակնթարթ» բանաստեղծությունները և «Հին պատմություն» պոեմը: 1905-1906 թվականները բնութագրվում են որպես Օսմանյան կայսրությունում ընդդիմադիր շարժման վերելքի տարիներ՝ ընդդեմ Աբդուլ Համիդի բռնապետության: Օսմանյան կայսրությունում տիրող հեղափոխական մթնոլորտը մեծապես ազդեց նաև արդուլիանիոյան վարչակարգից առանց այդ էլ հիասթափված Թևֆիք Ֆիքրեթի ստեղծագործական ուղու վրա: Ինչպես նշում է Սաբիհա Սերթելը, Ֆիքրեթը երկրի բարեկեցությունն ամենից առաջ տեսնում էր սուլթանության անկման մեջ, և ինչպես մի խռովարար՝ բռնապետության «ամենահուժկու դարաշրջանում խիզախություն է ցուցաբերում՝ բանաստեղծություններ գրելով փաղիշափի դեմ»¹⁸:

«Մառախուղ» բանաստեղծությունը

«Մառախուղ» («Sis») բանաստեղծությամբ թուրք գրականության մեջ Ստամբուլն առաջին անգամ է ներկայացվում որպես այդաստիճան գարշելի, զագրելի ու անիծյալ քաղաք: «Մառախուղը» կարծես թե նսեմացնում է Ստամբուլի՝ Արևմուտքի և Արևելքի մշտական գրավիչ քաղաքի անցյալի պատմական արժեքները, անգամ սրբավայրերն ու քաղաքում ապրող

մարդկանց: Մառախուղը, որը պատել է Ստամբուլը, արդուլիանիոյան վարչակարգն է, որը պատճառ է դարձել հոգևոր կյանքի անկման, ծայրահեղ աղքատության:

Բանաստեղծության մեջ գերիշխում են սոցիալական մոտիվները, իշխող տարրերն են «նողկանքը/ատելությունը» («nefret») և «անեծքը» («lânet»): Ստամբուլը պոետն ատելության ուժգին ցասումով համեմատում է անառակ, անբարոյական կնոջ կերպար հետ:

Բանաստեղծության վերջին հատվածում հեղինակը ներկայացնում է քաղաքի անկման դրդապատճառները: Ֆիքրեթը մեղավոր է ճանաչում հոգին պղտոր, բարոյականությունը կորցրած մարդկանց: Ֆիքրեթը նկարագրում է Ստամբուլում ապրող մարդկանց կյանքը, նրանց վարքուբարքը, քաղաքում տիրող քաղաքական-սոցիալական իրավիճակը: Քաղաքի զինվորական ու մտավորական խավը քաղաքականապես դատապարտված է, երիտասարդությունը անհոգ է, երեխաները՝ անբան ու անապաստան: Ֆիքրեթը մեծ ցավ է ապրում, որ ազգի զավակները նման իրավիճակում են հայտնվել:

Ահա՛, այս անծայրածիր խավարի ու գարշանքի համապատկերը ծածկում է ատելությամբ ու անեծքով լի մառախուղը:

Örtün, evet ey hâile... örtün, evet ey şeh
Örtün ve müebbed uyu, ey fâcire-i dehr!..¹⁹

Ծածկվի՛ր, այո՛, հե՛յ ողբերգություն... ծածկվի՛ր, այո՛, հե՛յ քաղաք,
Ծածկվի՛ր և անվերջանալի քու՛ն մտիր, հե՛յ, համաշխարհային պոռնիկ:

«Հապաղման մի ակնթարթ» բանաստեղծությունը

«Հապաղման մի ակնթարթ» (Bir Lâhza-i Te'ahhur) բանաստեղծությունը 1905 թվականի հուլիսի 21-ին Աբդուլ Համիդի դեմ իրականացրած անհաջող մահափորձի մասին է: Բանաստեղծը ժողովրդավարական կարգերին անցնելու համար բավական էր համարում դաժան փաղիշափի մահը: Ըստ Թևֆիք Ֆիքրեթի, եթե մահափորձը հասներ իր նպատակին, ապա կվերանային Օսմանյան կայսրության զարգացման արգելքները, և ազգերը կարթմանային սարսափելի քնից: Ֆիքրեթը ողջունում է մահափորձի զաղափարը՝ այն իրականացնողին անվանելով «փառապանծ որսորդ»: Այս բանաստեղծությունը խիստ քննադատության է արժանացել թուրք պատմաբանների և գրականագետների կողմից: Թուրք հեղինակների համար միանգամայն անընդունելի և դատապարտելի է եղել այն, որ Ֆիքրեթը ծագումով հայ վրիժառուին անվանել է «փառապանծ որսորդ» (şanlı avcı):

¹⁷ Fikret Tevfik, Rûbab-ı Şikeste, Mâî Deniz, s. 204.

¹⁸ Sertel Sabiha, Tevfik Fikret, İdeolojisi ve Felsefesi, İstanbul, 1946, s. 26.

¹⁹ Fikret Tevfik, Rûbab-ı Şikeste, Sis, ss. 297, 299.

«Հին պատմություն» պոեմը

«Հին պատմություն» («Tarih-i Kadim») պոեմն իրենից հետաքրքրություն է ներկայացնում նախ և առաջ հեղինակի փիլիսոփայական հայացքների արտացոլման տեսանկյունից և արժևորվում է նաև նրանով, որ համամարդկային պատմությանն ու արժեքներին յուրօրինակ անդրադարձ է²⁰: Պոեմը պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու մասի: Առաջին մասում խոսվում է մարդկության պատմության, նրա անցյալի ու ապագայի մասին, իսկ երկրորդ մասում՝ շոշափվում են կրոնին առնչվող հարցեր:

Ֆիքրեթը քննադատում է Օսմանյան կայսրությունում տիրող իրավիճակը, բռնությունն ու կեղեքումը՝ դրանք համարելով մարդկության արժանապատվության դեմ ուղղված գործողություններ:

Doğruluk dilde yok, dudaklarda;
Hayır ayaklarda, şer kucaklarda;
Bir hakikat: Hakikat-ı zencîr;
Bir belâgat: Belâgat-ı şemşîr;
Hak kavînin, demek şerîrindir;
En celî hikmet: Ezmeyen ezilir,
Her şeref yapma, her saâdet piç;
Her şeyin ibtidâsı, âhiri hiç...

Din şehit ister, assüman-kurban.
Her zaman, her terafta kan, kan, kan²¹.

Ճշմարտությունը լեզվում չէ, այլ շրթունքներին,
Բարին ոտքերի տակ է, չարը՝ ձեռքերի վրա,
Մի ճշմարտություն կա՝ կապանքների ճշմարտություն,
Մի ճարտասանություն կա՝ սրի լեզու,
Իրավունքն ուժեղինն է, այսինքն՝ չարինը,
Ամենապարզ փիլիսոփայությունն է. չկեղեքողը կեղեքվում է,
Ամեն արժանապատվություն կեղծ է, ամեն երջանկություն՝ թերի,
Ամեն բանի սկիզբը, վերջը ոչինչ է...

Հավատքը շեհիդներ է պահանջում, երկինքը՝ գոհեր:
Միշտ և ամենուրեք՝ արյուն, արյուն, արյուն:

Ֆիքրեթը, մերկացնելով իր հայրենիքում տիրող իրավիճակը, միաժամանակ հավատում է գալիքին, որն իր հետ լուսավոր օրեր է բերելու:

²⁰ Խոսելով Թևֆիք Ֆիքրեթի «Հին պատմություն» պոեմի մասին՝ Մուստաֆա Քեմալ-Աթաթուրքը այն համարել է «աշխարհում իրականացվող բոլոր հեղափոխությունների/բարեփոխումների աղբյուրը»: տե՛ս **Karaalioglu Seyit Kemal**, *Kapak /Resimleyen A.Galip Batu, İsmail Tunç, Türk Edebiyatı Tarihi – 2, Tanzimattan Cumhuriyete, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1982, s.623:*

²¹ **Fikret Tevfik**, *Rübâb-ı Şikeste, Tarih-i Kadim, s. 431.*

Քնարերգուն «Հին պատմություն» պոեմում հանդես է գալիս կրոնական դոգմաների դեմ և առաջ քաշում կասկածի դրույթը:

Հոգևորականությունը մերժողական վերաբերմունք է արտահայտել «Հին պատմություն» պոեմի հանդեպ՝ հեղինակին անվանելով «անաստված», «կրոնի թշնամի»:

1914 թվականին Ֆիքրեթը գրում է «Հին պատմության հավելված» («Tarih-i Kadim'e Zeyl») բանաստեղծությունը՝ ուղղված առհասարակ կրոնական պահպանողականների դեմ: Ըստ բանաստեղծի՝ մարդն ինքն է իր համար պաշտամունքի առարկաներ ստեղծում: «Ճշմարիտ կրոնը, իմ կարծիքով, այսօր կյանքի կրոնն է», - գրում է Ֆիքրեթը:

ԵՐՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՀԵՂԱՇՐՋՄԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԹԵՎՖԻՔ ՖԻՔՐԵԹԻ ԱՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎՐԱ /ԵՆթագլուխներ 3.1.- 3.3./

3.1. Երիտթուրքական հեղաշրջման արտագույնը Թևֆիք Ֆիքրեթի ստեղծագործություններում

Երիտթուրքերը դեռևս մինչև հեղաշրջումը խոսում էին երկրի բոլոր ժողովուրդների եղբայրության, բարեկամության, նրանց շահերի ընդհանրության մասին: Այս դրույթների վրա էր հիմնված նաև Թևֆիք Ֆիքրեթի պոեզիան: Ուստի և պատահական չէր, որ Ֆիքրեթը մեծ հույսեր էր կապում «հեղափոխության» հաղթանակի հետ, որոնք, իհարկե, չարդարացան:

Այս ենթագլխում ներկայացվում են Ֆիքրեթի գործունեությունը, գաղափարական դիրքորոշումներն ու հայացքները երիտթուրքական իշխանությունների օրոք, ինչպես նաև երիտթուրքական հեղաշրջման ազդեցությամբ գրված ստեղծագործությունները («Ազգի երգը» («Millet Şarkısı»), «Հայրենիքի երգը» («Vatan Şarkısı»), «Վերադարձ» («Rücu») և այլն): Ըստ Ֆիքրեթի՝ երկրում ստեղծված ծանր իրավիճակից դուրս գալու համար անհրաժեշտ է «միավորվել ազգովի»:

Հեղափոխությունից անմիջապես հետո Թևֆիք Ֆիքրեթը թուրք գրող, թարգմանիչ ու խմբագիր Հուսեյն Ջահիդի հետ միասին ձեռնամուխ եղավ «Tanin» (արձագանք, դողանջ, աղմուկ, ահազանգ) թերթի հրատարակման գործին:

Թևֆիք Ֆիքրեթը կարծում էր, որ երկիրն արդեն փրկված է չարիքից: Բանաստեղծը պահպանում և ընդգծում է հույսը գալիքի նկատմամբ: Հիասթափված քաղաքական խարդավանքներից՝ նա, այնուամենայնիվ, հավատում է երկրի կենսական հիմքերի վերածնությանը: Թևֆիք Ֆիքրեթը

կարծում էր, որ «հեղափոխությունն» իր հետ ազատություն էր բերելու, ինչն էլ իր հերթին «նոր մարդկության», «նոր ու մաքուր սերնդի» հիմք էր դառնալու²²։

3.2. «Հալուքի տետրը» ժողովածուն

Թևֆիք Ֆիքրեթը մեծ հույսեր էր կապում երիտասարդ սերնդի հետ, պնդում, որ վերջինս միշտ էլ աչքի է ընկնում իր այնպիսի հատկանիշներով, ինչպիսիք են եռանդը, լավատեսությունը, դեպի նորը հակվածությունը, լավագույն ապագայի նկատմամբ համոզվածությունը։ Ունենալով բավարար ինտելեկտուալ ու ստեղծագործական ներուժ՝ երիտասարդությունն ունակ է ներդնել նոր գաղափարներ, ավելի նախաձեռնող է, հակված է նոր ապրելակերպի, պահպանողականության ու լճացման հակառակորդն է։

1911 թվականին տպագրված «Հալուքի տետրը» («Halûk'un Defteri») ժողովածուի մեջ Ֆիքրեթը զետեղեց իր ամենադեմոկրատական և լավատեսությամբ լեցուն բանաստեղծությունները, որոնցում հայրենիքի երջանիկ ու փայլուն ապագայի և ճակատագրի նկատմամբ բանաստեղծն արտահայտել է իր պայծառ տրամադրությունները (հիշարժան են «Հալուքի հավատամքը» («Halûk'un Âmentü'sü») «Հալուքի հրաժեշտը» («Halûk'un Vedâ'ı») «Ծագող արևին» («Doğan güneş'e»), «Վաղը» («Ferdâ») բանաստեղծությունները)։

Koşan elbet varır; düşen kalkar;
Kara taştan su damla damla akar,
Birikir, sonra bir gümüş göl olur;
Arayan hakkı en sonunda bulur...²³

«Halûk'un Vedâ'ı»

Վազողը, իհարկե, հասնում է, ընկնողը՝ վեր էլնում.
Սև քարից ջուրը կաթիլ-կաթիլ հոսում է,
Հավաքվում, հետո մի արծաթե լիճ է դառնում,
Փնտրողը ճշմարտությունն ամենավերջում է գտնում։

«Հալուքի հրաժեշտը»

Բանաստեղծ ու մանկավարժ Թևֆիք Ֆիքրեթն իր ստեղծագործություններով փորձում է դաստիարակել առողջ մտածելակերպ ունեցող սերունդ, որը կկարողանա կյանքի կոչել ազատ, անվտանգ, բարեկեցիկ ու արժանապատիվ ապրելու իր իրավունքը և որակական նոր մակարդակում վերարտադրել նախորդ սերունդների ժառանգությունը։ Ֆիքրեթը պատմության նոր

²² Տե՛ս **Tanpınar Ahmet Hamdi**, *Tevfik Fikret, Hayatı, Şahsiyeti, Şiir ve Eserlerinden parçalar*, İstanbul, 1944, s. 15.

²³ **Fikret Tevfik**, *Halûk'un Defteri, Halûk'un Vedâ'ı*, ss. 41-42.

ժամանակաշրջանի բացումը, հայրենիքի հույսն ու ապագան կապում է երիտասարդության հետ, որի պատվի գործն է վերափոխել կյանքը՝ զգուշացնելով, որ ապագան այսօրվանից է հաշիվ պահանջելու։

Բանաստեղծը, հրաժարվելով ավանդապաշտությունից, զարգացնում է աշխարհաքաղաքացիության գաղափարները և գրում, որ որպես հայրենիք պետք է ընդունել ամբողջ երկրագունդը, քանի որ այն հայրենիք է համայն մարդկության համար՝ անկախ ազգային պատկանելությունից։ Այս առումով ուշարժան են բանաստեղծի հետևյալ խոսքերը. «Երկրագունդը հայրենիքս է, մարդկային ցեղը՝ ազգս» («Toprak vatanım, nev'-i beşer milletim...»)։ Չախ հայացքների տեր թուրք գրող-հրապարակախոս Սաբիհա Սերթելը գրում էր, որ Ֆիքրեթին այս խոսքերի համար մեղադրել են հայրենամերժության մեջ, նրան որակել են որպես «անհայրենիք»²⁴։ Ֆիքրեթի նման արտահայտություններն ընկալվել են նույնիսկ որպես անարխիստական տարածման վտանգ։ Սերթելը նկատում էր, որ Ֆիքրեթի համաշխարհային հանրության գաղափարը, համաձայն որի երկիրը ճանաչվում է որպես համընդհանուր հայրենիք, իսկ բոլոր մարդիկ՝ որպես եղբայրներ, իրականում ոչ թե հայրենամերժություն էր, այլ մարդկային բարձրագույն կատարելության մարմնացում²⁵։

«Հալուքի տետրը» գրքում «Կոտրված քնարի» հեղինակի նախկին հոգեվիճակն ու աշխարհայացքը լիովին փոխվել են։ Այս տարիներին Ֆիքրեթն իրեն կեղեքող միայնության զգացումից ազատվել ու միացել էր հասարակության սոցիալական ամենաաշխույժ շերտը հանդիսացող երիտասարդությանը։

3.3. Թևֆիք Ֆիքրեթի ստեղծագործությունների վերջին շրջանը

Որքան էլ Ֆիքրեթը տոգորված լիներ հեղափոխական գաղափարներով, այնուամենայնիվ, նրա հույսերը չարդարացան։ Սահմանադրության վերականգնումից հետո երիտթուրքական ղեկավարները թույլ չտվեցին, որ հեղափոխական պայքարը հետագայում ծավալվի միապետության դեմ։ Հասարակական հավասարություն խոստացած երիտթուրքերն իրենց խոստումն իրականացնելու փոխարեն ոտնահարեցին կայսրությունում ապրող ժողովուրդների իրավունքները՝ «մոռանալով» ազատության, հավասարության և եղբայրության մասին։ Իրենց առջև չդնելով նշանակալի սոցիալական բարեփոխումներ իրականացնելու խնդիր, հանդես գալով ժողովրդական զանգվածների սոցիալական ձգտումների դեմ՝ երիտթուրքերն արագ կորցրին հեղաշրջման արդյունքում ձեռք բերած ժողովրդականությունն ու հեղինակությունը։ Թուրքիայի առաջադեմ մարդիկ, այդ թվում և Թևֆիք Ֆիքրեթը հասկացան, որ երիտթուրքերը խաբել են իրենց։ Ֆիքրեթը վերջնականապես համոզվեց, որ այլևս չի կարող ստանձնել «Թանին» թերթի խմբագրությունը և առհասարակ համագործակցել երկրի նոր քաղաքական ղեկավարության հետ, հեռացավ խմբագրությունից։ Սակայն նրա հեղինակությունը բավականին մեծ էր, և թեև երիտթուրքերը փորձում էին այդ հանգամանքն օգտագործել ի շահ իրենց, նրան

²⁴ Տե՛ս **Sertel Sabiha**, *Նշվ. աշխ.*, էջ 101.

²⁵ Տե՛ս նույն տեղում։

առաջարկում են տարբեր բարձր պաշտոններ, փորձում լռեցնել պոետի ծայրը, միևնույն է, Ֆիքրեթը շարունակում էր ըմբոստանալ, պայքարել ու ստեղծագործել:

«Հալուքի տետրը» ժողովածուի մեջ «հեղափոխությանը ծափահարող» և ապագային հույսով նայող Ֆիքրեթը կրկին հռեռետեսության գիրկն է ընկնում («Դեպի Ինսուրնիզմ/Ինսուրնիզմի վերադարձը» («Doksan Beşe Doğru»), «Գողացած ճաշի սեղան» («Hân-ı Yağma») և այլն):

Ֆիքրեթը խոսում է սոցիալական թեմաներին կարևորություն տալու անհրաժեշտության մասին: Ձայրույթով ու ատելիությամբ լցված Ֆիքրեթը գրում է, որ իշխանավորները, աթոռակռիվ տալով, մոռացել են ազգի, ազատության, օրենքի ու խղճի մասին:

ՉՈՐՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

ԹԵՎՖԻԲ ՖԻՔՐԵՏԸ ՄԱՆԿԱԳԻՐ. «ՇԵՐՄԻՆ» ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆ

Թևֆիք Ֆիքրեթի մահից մեկ տարի առաջ՝ 1914 թվականին, հրատարակվեց նրա «Շերմին» մանկական բանաստեղծությունների ժողովածուն, որի բանաստեղծական լեզուն բավական պարզ է, մատչելի ու անաղարտ: Բանաստեղծությունները պատմում են երեխայի զգացմունքների և աշխարհընկալման մասին: Այստեղ երեխան սկսում է շփվել իրականության հետ, փորձում ճանաչել աշխարհը, գտնել բազմաթիվ «ինչոնների» պատասխանը: Ֆիքրեթը լավ էր գիտակցում, որ երեխաների հասունացման, իմացական շրջանակների ընդլայնման, մանկան ունակությունների մշակման գործում կողմնորոշիչ դեր է խաղում մանկական գրականությունը, առաջին օգնականներից ու խորհրդատուներից պետք է դառնա գիրքը, օգնի՝ երեխային ճանաչելու գեղեցիկն ու լուսավորը, բարին ու չարը:

Պետք է նշել, որ, եթե այս ժողովածուի ստեղծագործություններն էապես տարբերվում են նախորդ «Հալուքի տետրը» ժողովածուի ստեղծագործություններից լեզվով ու տաղաչափությամբ, ապա գաղափարական տեսանկյունից դրանք շատ մոտ են միմյանց, խաչվում են «նոր մարդու տեսակի» («yeni insan tipi») դաստիարակման գաղափարին:

Ֆիքրեթը երազում էր հիմնել «Yeni Mektep» («Նոր դպրոց») անունով մի դպրոց: Սակայն չկարողանալով այս նպատակն իրականացնել՝ նա իր գաղափարներից շատերը փորձեց կյանքի կոչել Գալաթասարայի լիցեյում: «Yeni Mektep»-ի նպատակը երեխաներին գործնական կյանքին պատրաստելն էր: Ինչպես անգլո-սաքսոնական դպրոցներում, այնպես էլ այս դպրոցում մեծ տեղ էր տրվելու սպորտին ու ձեռքի աշխատանքին: Այսինքն՝ «Yeni Mektep»-ը կոչված էր պատրաստել ոչ թե գիտնականներ ու տեսաբաններ, այլ պրագմատիկ, «կյանքի մարդիկ»: Այս «նոր մարդու տեսակի» կյանքում միատիկական զգացմունքների համար տեղ չէր մնալու: Վերջինիս տեղը գրավում է «կյանքի գիտելիքը» («hayat bilgisi»): «Շերմին» ժողովածուի մեջ տեղ գտած

բանաստեղծությունների մեծամասնության մեջ էլ իշխում են հենց այս գաղափարները:

Ֆիքրեթն իր գերխնդիրն էր համարում վաղ հասակից երեխային կյանքի դասեր տալը: Իր բանաստեղծություններում Ֆիքրեթը գրում է բնության, հայրենիքի, ազգի, մարդկության հանդեպ սիրո ու հարգանքի մասին, խորհուրդ տալիս օգնել ծերերին, ընկերությունը կառուցել ողջ կյանքի համար՝ կիսելով ընկերոջ հետ թե՛ ուրախությունն ու հաջողությունը, և թե՛ տխրությունն ու անհաջողությունը (հիշարժան են «Հյուսն» («Marangoz»), Բոբո/Բոխուլ» («Umacı»), «Որբը» («Öksüz»), «Գարուն վարպետը» («Bahar Kalfa») բանաստեղծությունները):

Ֆիքրեթի համոզմամբ՝ մեծան խնդիրներ պետք է դրվեն երեխայի դաստիարակության հենց սկզբում՝ նախադպրոցական տարիքում: Ժողովածուում է տպագրվել թուրք մանկական գրականության, թերևս, ամենահայտնի բանաստեղծություններից մեկը՝ «Երիցուկ» («Papatya»):

Bahâr olsun da seyredin
Nasıl süsler bayırları,
Zümrüt gibi çayırları
Yüze gülen o nâzenin
Gelin yüzlü papatyalar.
Altın gözlü papatyalar.

Rüzgâr eser: Kâh ö yana,
Kâh bu yana, hep beraber,
Dalga dalga eğilirler;
Ferah verirler insana
Güler yüzlü papatyalar,
Altın gözlü papatyalar²⁶.

Գարուն թող գա, ու տես՛ք՝
Ինչպես է գարդարում բլուրները,
Զնրուխտի մեծ մարգագետինները,
Երեսին ժպտացող այն նրբագեղ
Հարսի դեմքով երիցուկները,
Ոսկեաչ երիցուկները:

Քամին փչում է. մերթ այն կողմ,
Մերթ այս կողմ. բոլորը միասին,
Ալեկոծվում, խոնարհվում են,
Գորովանք են պարզում մարդուն
Ժպտաղեն երիցուկները,
Ոսկեաչ երիցուկները:

²⁶ Fikret Tevfik, Şermin, Papatya, ss. 29-30.

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ամփոփելով օսմանյան դարաշրջանի թուրք գրականության ականավոր ներկայացուցիչ Թևֆիք Ֆիքրեթի պոեզիայի, ինչպես նաև «Սերվեթ-ի ֆյունունի գրականության» վերլուծության արդյունքները՝ հանգել ենք հետևյալ եզրակացություններին.

1. Թևֆիք Ֆիքրեթը, որն սկզբնապես Օսմանյան կայսրության բարորությունն ու առաջընթացը կապում էր «սուլթանի ու Ալլահի հետ», ցուցադրում ընդգծված լավատեսություն՝ հաճախ միտումնավոր շրջանցելով կյանքի դառնություններն ու դժվարությունները, իր երկերում աստիճանաբար անցում է կատարում դեպի սուր քննադատություն՝ ուղղված ամբողջատիրական վարչակարգի դեմ: 1890-ականների վերջերից Թևֆիք Ֆիքրեթի քնարերգությունը բնորոշվում է քաղաքացիական շնչով ու պաթոսով, այնուհետև՝ համիդյան բռնապետական վարչակարգի դեմ ուղղված սուր քննադատությամբ («Կոտրված քնար» ժողովածուն):
2. Լինելով «Սերվեթ-ի ֆյունունի» գրական շարժման պարագլուխն ու նրա ամենամշանավոր ներկայացուցիչը՝ Թևֆիք Ֆիքրեթը մյուս սերվեթիֆյունունականների հետ միասին շրջվեց դեպի արևմտյան քաղաքակրթությունը, հատկապես՝ ֆրանսիական դպրոցը, փորձեց յուրացնել գրական նոր ժանրեր ու ոճեր՝ չխուսափելով անգամ բովանդակային կրկնօրինակումներից:
3. Թևֆիք Ֆիքրեթը հաճախ քննադատում էր «արվեստն արվեստի համար» սկզբունքը՝ գրականությանն ու արվեստին վերագրելով հասարակական մեծ նշանակություն:
4. Իր գրական համախոհների հետ միասին Թևֆիք Ֆիքրեթը ջանում էր նպաստ բերել թուրք նոր գրականության ստեղծմանը՝ այդ ընթացքում կարևորելով գրական լեզվի առաջընթացը՝ հարազատ մնալով, սակայն, օսմաներենի կանոններին:
5. Թևֆիք Ֆիքրեթի պոեզիայում և հրապարակագրության մեջ առանձնահատուկ տեղ ունի կանանց կրթության, իրավահավասարության հիմնախնդիրը:
6. Թուրքական ամսագրերում նկարների ու լուսանկարների տակ բանաստեղծություն գրելու նախափորձերի համապատկերում Թևֆիք Ֆիքրեթի՝ որպես «նկարիչ-պոետի» («ressam-şair») բերած նորամուտություններից էր դրանց՝ ավանդույթի ուժ հաղորդելը:
7. Մինչև Թևֆիք Ֆիքրեթ՝ Օսմանյան կայսրության մայրաքաղաքը երբևէ չէր ենթարկվել այնպիսի հզոր քննադատության, որքան նրա պոեզիայում. առաջին անգամ թուրք գրականության մեջ, ամփոփելով քաղաքական խոր ակեդորիա (մառախուղ-աբդուլհամիդյան վարչակարգ), Ստամբուլն անվանվում է «գարշելի, զագրելի, անիծյալ քաղաք ու բռնության հրապարակ» («Մառախուղ»/ («Sis»):
8. Կապված բռնատիրության տապալման անհրաժեշտության գիտակցության հետ՝ Թևֆիք Ֆիքրեթը սքողված համակրել է 1905-ի հուլիսի 21-ին Աբդուլ Համիդի դեմ իրականացված անհաջող մահափորձ

կազմակերպած ազգությամբ հայ վրիժառուներին («Հապաղման մի ակնթարթ»/ «Bir Lâhza-i Te'ahhur»): Հակառակ թուրք հեղինակների պնդումների, թե Ֆիքրեթի՝ վերոհիշյալ բանաստեղծության ծնունդը պայմանավորված է միայն աբդուլհամիդյան բռնատիրական վարչակարգի հանդեպ ատելությամբ, և հեղինակը տեղյակ չի եղել անկախ պետություն ստեղծելու «հայերի մտադրություններից», պետք է նշել, որ Ֆիքրեթը մերժողական վերաբերմունք չի արտահայտել հայերի հանդեպ: Ավելին, նա հայ վրիժառուին կոչել է «փառապանծ որսորդ» և չանսալով ընդդիմախոսներին՝ բանաստեղծությունը ներառել է «Կոտրված քնար» գրքում:

9. Պատկառելի է Թևֆիք Ֆիքրեթի ներդրումը նաև թուրք քնարական պոեմի ժանրային հարստացման գործում («Հին պատմություն»/ «Tarih-i Kadim»). հեղինակն առաջ է քաշում կեցության փիլիսոփայության ճշմարտացիությունը: «Կրոն-բնություն, Աստված-մարդ» հակադրությունները Ֆիքրեթը զարգացնում է իր «հետասահմանադրական» ստեղծագործություններում:
10. Երիտթուրքական հեղաշրջման օրերին Թևֆիք Ֆիքրեթը ողջունում է նոր ժամանակաշրջանի գալուստը, դառնում հեղափոխական բանաստեղծ: Նրա՝ «նախահեղափոխական» և «հետհեղափոխական» երկերի միջև զուգահեռը ցուցադրում է հեղինակի հոգեվիճակի ու աշխարհայացքի դրական փոփոխություններ («Հալուքի տետրը»), որոնք հետագայում, սակայն, տեղի են տալիս երիտթուրքերի հռչակած կարգախոսների սնամեջության առջև:
11. Թևֆիք Ֆիքրեթի մանկական պոեզիան իր լուսավոր գաղափարներով, ճանաչողական ու դաստիարակչական նշանակությամբ, ժանրային բազմազանությամբ բացառիկ երևույթ է առհասարակ թուրք գրականության մեջ («Շերմին» ժողովածուն):
12. Թևֆիք Ֆիքրեթի կողմից աբդուլհամիդյան վարչակարգի քննադատությունը երիտթուրքերն օգտագործել են քաղաքական նկատառումներով՝ հնարավորինս արդյունավետ այլափոխության ենթարկելով: Իսկ արդեն հանրապետական Թուրքիայում նրա ստեղծագործության պրոպագանդուն էապես պայմանավորված էր գրողի գաղափարներն Աթաթուրքի սկզբունքների (մասնավորապես՝ լաիցիզմի) հիմնավորման համար օգտագործելով:

1. Պետրոսյան Ս., «Սերվեթ-ի ֆյունուն» հանդեսի գաղափարական և լեզվաոճական առանձնահատկությունների շուրջ, «Մերձավոր Արևելք» հատոր V, ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ, Լուսակն հրատ., Երևան, 2008, էջ 209-214:

2. Պետրոսյան Ս., Թևֆիք Ֆիքրեթի «Հին պատմություն» պոեմի և նրա լեզվաոճական առանձնահատկությունների մասին, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» (գլխ. խմբագիր՝ պրոֆ. Ա. Խառատյան), ՀՀ ԳԱԱ, 3(626), ՀՀ ԳԱԱ հրատ., Երևան, 2009, էջ 269-273:

3. Պետրոսյան Ս., Թևֆիք Ֆիքրեթի պոեզիայի որոշ առանձնահատկությունների շուրջ («Մառախուղ» բանաստեղծությունը), «Թյուրքագիտական և օսմանագիտական հետազոտություններ» (գլխ. խմբագիր՝ պրոֆ. Ռ. Սաֆրաստյան), հատոր VI, ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ, Երևան, 2009, էջ 323-330:

4. Պետրոսյան Ս., Երիտթուրքական հեղաշրջման արտացոլումը Թևֆիք Ֆիքրեթի ստեղծագործություններում, «Համատեքստ-2009» (գլխ. խմբագիր՝ պրոֆ. Զ. Էդոյան), ԵՊՀ, Երևան, 2010, էջ 189-195:

ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСТВО ТЕВФИКА ФИКРЕТА

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.07- "Зарубежная литература"

Защита состоится 26-го мая 2010 г. - в 13³⁰ на заседании действующего в ЕГУ профессионального совета 012.

Адрес: Ереван 25, Абовяна 52а, корпус факультета армянской филологии, кабинет 202.

РЕЗЮМЕ

Диссертация посвящена анализу жизни и творческого пути классика турецкой литературы **Тевфика Фикрета** (1867-1915), творчество и педагогическая деятельность которого занимает особое место в эпоху, получившей в турецком литературоведении название "Литература Сервет-и фюнун" ("Servet-i Fünun Edebiyati").

Работа состоит из Введения, четырех глав с соответствующими подглавами, Заключение и списка использованной литературы.

Во Введении излагается история вопроса, определяются цели и задачи исследования, методологическая основа изучения материала, обосновывается актуальность темы и ее научная новизна.

В первой главе – "Тевфик Фикрет и "Литература Сервет-и фюнун" – представлены эпизоды из биографии Фикрета, имевшие определяющее влияние на литературную, педагогическую и редакторскую деятельность поэта. Обобщается первый этап творчества Фикрета.

Представлена история создания и раскрыта идейно-художественная платформа журнала "Сервет-и фюнун", а также дана общая характеристика творчества писателей, объединившихся вокруг этого литературного издания. В главе дается общая характеристика турецкой литературы до эпохи "Сервет-и фюнун", раскрывается негативное воздействие цензуры на развитие литературы в условиях режима "зулюма" в Османской империи.

Вторая глава – "Сборник "Разбитая лютя" – посвящена исследованию жанровых, лингво-стилистических и тематических особенностей стихотворений, опубликованных в указанном поэтическом сборнике Фикрета.

В третьей главе – "Влияние младотурецкого переворота на произведения Тевфика Фикрета" – представлена деятельность Фикрета, его идеологическая позиция, общественно-политические взгляды, а также поэтическое творчество в период правления младотурков. Анализируются стихотворения из сборника "Тетрадь Халока", освещается эволюция общественно-политических взглядов Фикрета, связанная с разочарованием поэта в реальных результатах переворота.

В четвертой главе – "Тевфик Фикрет как детский писатель: сборник "Шермин" – делается попытка проследить педагогическую и публицистическую деятельность поэта, поднимающего вопросы воспитания и образования. Анализируются стихотворения, опубликованные в детском сборнике "Шермин".

В конце диссертации представлены выводы проведенного исследования.

SUMMARY

The dissertation is dedicated to the analysis of life and creative path of the outstanding representative of Turkish literature **Tevfik Fikret** (1867-1915). Tevfik Fikret plays a unique and primary role in the era of Turkish literary criticism referred to as "Servet-i Fünun".

The dissertation consists of an introduction, four chapters with respective subheadings, conclusion and bibliography.

The Introduction briefly gives the history of the question under consideration; sets the aims and goals of the research, methodological foundation of the material study, and substantiates relevance of the topic and its academic novelty.

Chapter one – "Tevfik Fikret and the Literature of 'Servet-i Fünun'" - presents the episodes of Fikret's biography that had a decisive impact on the writer's literary, pedagogical and editorial experience. The first stage of the poet's works is summarized. "Servet-i Fünun" journal and characteristic features of literature bearing the same name are introduced. General features of the literature preceding "Servet-i Fünun" are elucidated; the impact on the development of literature by the censorship established by the administration of Abdul Hameed is presented.

Chapter two – Tevfik Fikret's Collection "The Broken Lyre" – is dedicated to the study of thematic, genre, linguistic, stylistic peculiarities of poems included in Fikret's above mentioned book.

Chapter three – The Influence of Young Turks' Coup on Tevfik Fikret's Literary Works" – introduces Fikret's activities, ideological positions and views during the rule of the Young Turks, as well as his poems written under the influence of the Young Turks' coup. Poems of the collection "Halouk's Notebook" are analyzed; the change in Fikret's views conditioned by the poet's disappointment in the results of the coup is examined.

Chapter four – Tevfik Fikret – the Children's Writer: Collection "Shermin" – involves an attempt to reveal uniqueness of Tevfik Fikret – the children's writer and the publicist and pedagogue raising issues of education and upbringing. The poems included in the children's collection of poems "Shermin" are analyzed.

The conclusions are presented at the end of the dissertation.

